

BAŞKALDIRAN KADININ DRAMI: KURBAN

Mehmet GÜNEŞ*

ÖZET

Kadın meselesi Türk tiyatrosunda önemli bir yer tutar. Güngör Dilmen'in Kurban adlı oyunu erkek egemen törelere başkaldıran Zehra adlı kadının dramını konu alır. Zehra'nın mücadelesi bireysel olmakla birlikte, toplumsal anlam da taşımaktadır. Yazar, Zehra aracılığıyla toplumsal eleştiri yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tiyatro, kadın, başkaldırı, gelenek ve töre

DRAMA OF WOMAN THAT REBEL: SACRIFICE

ABSTRACT

The subject "woman" is an important matter in Turkish theater. Güngör Dilmen's play "the sacrifice" is about the drama of the woman called Zehra who rebels against male dominant traditions. However Zehra's fight is personal it also has a social meaning. The author makes social critics through the medium of Zehra.

Key Words: theatre, woman, rebellion, traditions and customs.

Türk tiyatrosunda de sosyal meseleler önemli bir yer tutar. Türk tiyatrosunun ilk eseri *Şair Evlenmesi*'nde o devir toplumunun önemli sorunlarından "görücü usulü ile evlilik" meselesi işlenir. Tanzimat Dönemi'nde yazılan diğer tiyatro eserlerinde de çoğunlukla sosyal meselelerin işlendiği görülmektedir. II. Meşrutiyet Dönemi Türk tiyatrosunda birçok sosyal mesele işlenmekle birlikte bu dönem tiyatro eserlerinde en çok işlenen konu kadın meselesi olup, kadın meselesi piyeslerde farklı yönleri ile işlenir.

Cumhuriyet Dönemi'nde kadın hem medeniyet projesinde, hem milliyetçilik ideolojisinde Kemalist hareketin harcı olur.¹ Mustafa Kemal kadın haklarının iyileştirilmesine özen gösterip; kadınları her alanda erkeklerle eşitlemeye çalışır. Medenî Kanun ile evlenecek bireye evliliği hususunda kendi iradesini kullanma hakkı verildiği gibi çok eşle evlilik uygulamasına da son verilir. Medenî Kanun yurt geneline yayılma imkânı bulamadığı için o devirde Anadolu'nun birçok yöresinde erkekler birden çok eşle evlilikte sakınca görmezler. Zamanla bilinçlenen bazı Türk kadınları kendisini erkek karşısında edilgenleştiren törelere karşı koyarken,

* Marmara Üniversitesi, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

¹ GÖLE, Nilüfer, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul 1997, s. 90.

bazı kadınlar da erkeğin kararına boyun eğer. “Cumhuriyet devri piyeslerinde kadının örf ve âdetler karşısındaki tavrı ikiye ayrılır. Bir kısım kadınlar töre karşısında boyun eğerler. Boyun eğmeyenler ise büyük bedel ödemeye mahkûmdurlar.”²

Güngör Dilmen’in *Kurban* (1967) adlı oyunu erkek egemen töreye başkaldıran Zehra’nın dramını konu alır. Yaşadığı dram Zehra ve iki çocuğunun trajik bir şekilde ölümüne neden olur. *Kurban* “Klasik tiyatronun Medea hikâyesinin Anadolu kadınına uyarlanmasıdır.”³ Oyundaki hadisenin arka planı⁴, karakterin mücadeleci ve tutkulu kişiliği, hadisenin trajik sonucu Euripides’in *Medea* adlı oyununu hatırlatmakla birlikte; yazar, oyunda mitolojik unsurları yerli ve geleneksel motifler içinde eriterek; köy kadının geleneksel aile düzeni içindeki dramını toplumsal açıdan ele alıp, drama evrensel bir anlam kazandırır.

Sosyal adalet ve eşitlik ilkesinden uzak olan geleneksel toplum yasaları, bireyler tarafından da sorgulanmamaktadır. Erkek egemen olan bu toplum yasalarında kadın, erkek karşısında edilgen bir konumdadır. Toplumsal yasalarını sorgulayacak cesareti kendisinde bulamayan kadın, geleneklerin kendisine biçtiği hayat tarzına itaat eder. Anadolu’nun birçok yöresinde kadınlar, eşlerinin üstlerine kuma getirme kararına çoğunlukla boyun eğerler. Zehra’nın eşi Mahmut da diğer erkekler gibi, kuma getirme kararına Zehra’nın itaat edeceğini sanır. Zehra, Mahmut’un Çerkez kızı Gülsüm’ü üstüne kuma getirme kararına boyun eğmez, eşinin kararına tepki gösterir. Zamanla bu tepki eyleme/başkaldıra dönüşür. Zehra gösterdiği eylemle sadece kendisini kurtarmayı hedeflemektedir. Zehra’nın yöre halkını bilinçlendirmek, onları da kendisi gibi düşünmeye zorlamak gibi bir gayesi yoktur. Mücadelesi kendisi içindir. Onun tek istediği eşinin sadece kendisine ve çocuklarına ait olmasıdır; o, eşi Mahmut’u ve çocuklarını hiç kimse ile paylaşmayı düşünemez.

² TÖRE, Enver, *Hayattan Sahneye Kadınlar*, Duyap Yayınları, İstanbul 2006, s. 214.

³ ENGİNÜN İnci, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Dergah Yay., İstanbul 2002, s. 215.

⁴ *Medea* adlı oyunda Medea altın postu arayan İason’a altın postu bulması için yardımcı olur. Daha sonra onunla evlenir, zaman içinde iki çocuk sahibi olurlar. Fakat İason (Jazon) daha sonra Kreon’un kızı ile evlenmeye karar verip, Medea’ya ihanet eder. Oyun Medea’nın İason’dan alacağı intikam üzerine kurgulanmıştır. Medea büyü sayesinde İason’dan intikamını alıyor. Fakat sonunda kendisi de çocukları da felakete sürükleniyor. Bk. Euripides, *Medea*, M.E.B. Yay.; Edith Hamilton, *Mitologya*, Çev. Ülkü Tamer, Varlık Yay., İstanbul 2004, s. 88-93. Burada iki oyun arasındaki bir farklılığı belirtmek gerekir. İason’un, Kreon’un kızı ile evlenmek istemesi soyluluk gayesiyledir, fakat Zehra’nın eşi Mahmut’un, Gülsüm ile evlenmesinde böyle bir gaye yoktur.

Zehra'nın verdiği karar, o yörede o zamana kadar görülmemiş bir karardır. Karacaören'de üstüne ilk kuma getirilen Zehra değildir; fakat törelerin erkeğe tanıdığı bu karara ilk karşı koyan odur. Bütün olumsuz durum ve şartlara rağmen, Zehra kendisinin ve çocuklarının başındaki musibetten kurtulmak için, önce eşini vazgeçirmeyi dener. Bunu başaramayınca çevresinden yardım almaya çalışır. Rüyasında çevresinde güvendiği insanların da kocasının tarafında olduğunu görünce, mücadelesinde tamamen yalnız olduğunun farkına varır. Aslında Karacaören'deki kadınların çoğu, geleneklerin erkeklere tanıdığı ayrıcalıklardan rahatsızdır; ama eşleri tarafından sindirilen bu kadınlar, Zehra'nın kararını desteklemeye cesaret edemezler. Zehra'yı eyleminde yalnız bıraktıkları gibi, bu eylemin faciaya yol açacağını sezince onu vazgeçirmeye çalışırlar. Zehra'ya söylenen hiçbir söz ya da yapılan telkininin onu eyleminden döndürmesi mümkün değildir. Kendisine "Binlerce Karacaören'de/ Binlerce kadının yazgısı bu,/ sen mi değiştireceksin?"⁵ diye söyleyen kadına Zehra: "Nice çoğaltsanız örneği, boş./ Bana aykırı. Binler bin, ben birim./ Aşımı ocağımı paylaşırım herkesle,/ Paylaşmam erkeğimi"⁶ karşılığını verir. Yapılan hiçbir telkininin Zehra üzerinde etkili olması mümkün değildir. İlkeli bir kadın olan Zehra, ilkelerinden hiçbir şekilde taviz vermez; kendi doğruları ile hareket etmekte kararlıdır.

Din ekseninde şekillenen geleneksel toplumlarda din, kontrol mekanizması olduğu kadar bir takım istismarlara da alet edilir. Zehra'yı ikna etmekte çaresiz kalan köy muhtarı, Hz. Muhammet'in de Hz. Hatice'nin üstüne kuma getirdiğini söyleyerek; Zehra'yı yatıştırmaya çalışır. Muhtarın bu sözünün samimiyetten uzak olduğunun bilincinde olan Zehra, "Peygamberin bütün dediklerini tutunuz da/ bir karı üstüne karı almak kalmıştı"⁷ karşılığını verir. Binlerce yıldır Anadolu kadının sustuğu çığlığın Zehra'nın yüreğinden fişkiracağını fark eden Halime kadın ona yöredeki "Gelin Taşı" efsanesini hatırlatır:

Bir zamanlar yörede üstüne kuma getirilen kadın evini, ocağını, çocuklarını düşünüp eşine karşı herhangi bir müdahalede bulunamaz. Sadece gelin alayını uzaktan görünce yüreğinden kopan "ah" sonucu düğüncüler anında taş kesilir.⁸

⁵ KALYONCU Güngör Dilmen, *Kurban*, Mitoş-Boyut Yay., İstanbul 2000, s. 58.

⁶ *Kurban*, s. 58.

⁷ *Kurban*, s. 77.

⁸ *Kurban*, s. 59.

Efsanedeki kadın da erkek merkezli geleneğe tepkilidir, ama âciz ve cesaretsiz olan bu kadın teslimiyetçi davranır. Zehra efsanedeki kadın gibi teslimiyetçi davranmaz; asırlardır kadınları tahakkümü altında ezen törelere bizzat kendisi başkaldırır. Mücadelesini de sonuna kadar sürdürür. Zehra, kuma getirtmemekte ne kadar ısrarlı ise; Mahmut da getirmekte o kadar ısrarlıdır. Zehra'nın gösterdiği tepkiler, onu Gülsüm'e olan tutkusundan vazgeçiremez. Zehra'nın yapabileceği tek şey, evinin kapısını kumasına kapatmak olur. Zehra, mücadelesinde mağlup olduğunu fark eder; ama teslim olmamakta uzun süre direnir. Sonunda yine teslim olmaz, çareyi çirkefli bulduğu hayata önce çocukları Murat ile Zeynep'i, sonra da kendisini veda ettirmekte bulur. Çocuklarını kurban ediş sebebini; "Erkeklik öyle aşağılandı ki Karacaören'de,/ öyle örneksiz kaldı ki/ Zeynebim kadın olmamalı./ Muradım,/ kurbanlık koça acıyan Muradım/ erkek olmamalı./ Gelişmemiş iki yıldız gibi kalmalı onlar/ Tanrının mavi bağında"⁹ sözleri ile açıklar.

Zehra'nın verdiği mücadele tamamen bireysel bir mücadeledir. Ama yazarın oyunda işlediği sorun; toplumsal bir sorun, oyundaki Zehra tipi da toplumsal anlamı olan bir kişiliktir. Zehra temsil ettiği toplum sorununa, insanî bir anlam katar; bu sûretle kişisel ızdırabının toplumsal açıklamasını da yapar. Zehra dış görünüşü ile tipik bir köylü kadınıdır; çalışkandır, çocuklarına düşkün, evine ocağına bağlıdır.¹⁰ Karacaören yöresindeki çoğu kadın gibi, Zehra da bağ ve bahçe işlerinde çalışarak yoksul günlerinde eşine destek olan dayanıklı köylü kadınıdır. Yoksul günlerinde kocasına destek olan Zehra, bu özellikleri ile öteki köylü kadınlarına benzer. Onun ayrıcalığı, töre ile eğilimleri karşıt düştüğü zaman töreye karşı direnebilmesinden ileri gelmektedir.¹¹ İlkelerine aykırı bir durum ortaya çıkıp, kocası üstüne kuma getirmeye çalışınca; eşine sadık, itaatkâr Anadolu kadını içerisinde barındırdığı gizli potansiyeli/mücadeleci ve başkaldırıcı gücü ortaya çıkarır. Yazar, oyunda işlediği sorunu onun ruhsal gerçekliği ve iç çatışmaları ile yansıtmaya çalışmaktadır. Törelere üstüne kuma getirilen Zehra'ya söz hakkı tanımadığı gibi; Gülsüm'e de kendi evliliği üzerine görüş belirtme hakkı tanımaz. Mahmut'un, Gülsüm'ün kendisinde gönlü olup olmadığı sorusuna, Gülsüm'ün

⁹ *Kurban*, s. 85.

¹⁰ ŞENER Sevdâ, *Çağdaş Türk Tiyatrosunda İnsan 1923-1972*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1972, s. 126.

¹¹ ŞENER Sevdâ, *a.g.e.*, s. 116.

ağabeyi Mirza; “On beş yaşındaki kızın gönlü ne olacak?”¹² karşılığını verir.

Toplumsal yasaların kadını ikinci plana itip, onu her durum ve şartta itaate zorlayan kararlarına başkaldıran bir Anadolu kadınının/Zehra'nın bütün mücadelesine rağmen, yaşadığı acıları konu alan bu oyun; Türk toplumundaki önemli sorunsalı ele almaktadır. Zehra, gösterdiği tepki ile Anadolu kadınının yıllardır dillendiremediği isyan duygularını dillendirir. Anadolu'daki çoğu kadın birer kurbandır, ama Zehra'nın mücadelesi ne kendisini ne de onları “kurban” olmaktan kurtaramaz.

¹² *Kurban*, s. 14.